

Freinet abans de Freinet: el rebuig de la guerra i la perspectiva revolucionària

Freinet before Freinet: Rejection of War and Revolutionary Perspective

Maximiliano Fuentes Codera

maximiliano.fuentes@udg.edu

Universitat de Girona (Espanya)

Data de la recepció de l'original: gener de 2016

Data d'acceptació: juliol de 2016

RESUM

Aquest article analitza les conseqüències que va comportar l'experiència de Célestin Freinet als fronts de batalla de la Primera Guerra Mundial en la configuració del seu pensament pedagògic. A través de l'anàlisi dels seus records de la guerra i els seus articles publicats a *École Emancipée* i *Clarté* entre 1920 i 1927 s'estudien els vincles ideològics i polítics establerts entre el pacifisme, la influència de la revolució bolxevic i la pedagogia popular en el pensament de Freinet. En les conclusions es mostren alguns exemples de la pervivència de tots aquests elements en les propostes pedagògiques del reconegut pedagog francès durant les dècades posteriors.

PARAULES CLAU: Freinet, Primera Guerra Mundial, internacionalisme, pedagogia, bolxevisme.

ABSTRACT

This article analyses the consequences from Célestin Freinet's experience on the front line of World War I on his pedagogical approach. The ideological and political links made between pacifism, the influence of the Bolshevik revolution and popular pedagogy in Freinet's thinking are studied through an analysis of his war journals and the articles he published in *École Emancipée and Clarté* from 1920 to 1927. Some examples of the endurance of all these elements in the renowned French pedagogue's educational approaches during later decades are set out in the conclusion.

KEY WORDS: Freinet, First World War, internationalism, pedagogy, Bolshevism.

RESUMEN

Este artículo analiza el impacto producido por la experiencia de Célestin Freinet en los frentes de batalla de la Primera Guerra Mundial en relación con la configuración de su pensamiento pedagógico. A través del análisis de sus recuerdos de la guerra y sus artículos publicados en *École Emancipée y Clarté* entre 1920 y 1927 se estudian los vínculos ideológicos y políticos establecidos entre el pacifismo, la influencia de la revolución bolchevique y la pedagogía popular en el pensamiento de Freinet. En las conclusiones se muestran algunos ejemplos de la pervivencia de todos estos elementos en las propuestas pedagógicas del reconocido pedagogo francés durante las décadas posteriores.

PALABRAS CLAVE: Freinet, Primera Guerra Mundial, internacionalismo, pedagogía, bolchevismo.

I. INTRODUCCIÓ: FREINET I LA GRAN GUERRA

Com sabem, la historiografia contemporània ha assumit en les darreres dècades, en particular després de l'aparició de la influent *Historia del siglo XX*, d'Eric Hobsbawm, que 1914 representa un punt d'inflexió, la fi del llarg segle XIX i l'arribada d'una nova època. La Gran Guerra va fer esclatar les relacions entre equilibri interior i agressivitat exterior i també els discursos culturals –literaris, pictòrics, assagístics– i les pràctiques nacionalistes van experimentar un procés de

modernització i radicalització marcat per la persistència de la tensió entre modernitat i tradició. Com ha mostrat Michael Neiberg,¹ els paràmetres culturals van ser una peça fonamental en el procés pel qual una part significativa de les societats europees va assumir que els seus respectius països no havien estat els causants de l'inici del conflicte i que, en conseqüència, la seva participació en la guerra només representava una resposta defensiva davant l'enemic. La construcció de la imatge estereotipada de l'antagonista radical fou un element clau per als estats i el conflicte esdevingué un laboratori per a l'acció de la propaganda sobre l'opinió pública. En aquest marc, els intel·lectuals van constituir una peça fonamental d'un engranatge molt més ampli que va donar lloc a un procés de mobilització cultural en tots els països. Naturalment, l'educació, les escoles, els instituts i les universitats, tingueren un paper central en tot aquest procés.²

Des de l'entrada en guerra, els infants van ser objecte d'un veritable esforç de mobilització en tots els països bel·ligerants. Les raons van ser múltiples. En primer lloc, per justificar la guerra: la mobilització dels nens era equivalent a la seva integració en el conflicte a través de l'exaltació patriòtica, de la grandesa de la nació i els seus caps militars i polítics, de valors com el deure i el sacrifici. En aquest marc, el recurs a una mitificació de la història nacional fou un element cabdal. Tot conduí a elaborar una moral patriòtica que els portés a prendre part tant de la guerra com de la potencial victòria. I això volia dir, també, involucrar-los en una «cultura de guerra» que plantejava figures antitètiques i un conflicte entre enemics irreconciliables. Un segon nivell fou el de la culpabilització d'aquests infants: aquests «petits soldats» havien de mostrar-se dignes dels seus «grans camarades» que lluitaven al front. Això volia dir, en certa mesura, assumir indirectament una responsabilitat en la mort dels soldats al front, ja que, des d'aquest punt de vista, els infants es beneficiaven del seu heroisme. Aquest discurs de culpabilització dels infants es recolzava en la figura del «nen heroi»: una construcció que combinava una retòrica imaginària amb una participació efectiva en la guerra dels adolescents que creixeren durant el conflicte.

En aquest context, cada país tingué les seves especificitats. França fou el país on aquesta figura de l'infant-heroi tingué una integració més profunda entre els més petits menors de cinc anys. En certa mesura, fou una particularitat francesa, tot i que la majoria dels països mobilitzaren culturalment els seus nens i adolescents.

¹ NEIBERG, Michael. *Dance of the furies. Europe and the outbreak of World War 1*. Cambridge: Harvard University Press, 2011.

² Sobre les universitats, vegeu l'interessant treball de IRISH, Tomás. *The University at War, 1914-1925*. Londres: Palgrave Macmillan, 2015.

Com es produí aquesta mobilització? Per una banda, amb un discurs sense inflexions que es mantingué al llarg de tot el conflicte; per l'altra, amb la participació de tots els suports socials i culturals fonamentals: l'escola, la família, la religió, els moviments de la joventut, els jocs i les lectures, entre d'altres. En particular, l'escola i els diversos espais recreatius foren fonamentals. Els mestres, els jocs i les joguines s'imposaren com els millors agents d'integració i explicació de la guerra als infants. A França, per decret ministerial, la guerra es convertí en la base de tot l'ensenyament. En l'inici del conflicte, Albert Sarraut, aleshores ministre d'Instrucció Pública, apel·là mestres i professors a parlar de la guerra i a «faire connaître aux enfants les évènements actuels et exalter dans leurs coeurs leur foi patriotique». El 1915 els adreçà una circular que afirmava el següent: «S'il est un maître dont je me refuse à concevoir l'idée, ce serait l'éducateur français pour qui la guerre n'existerait pas, qui aurait continué à vivre de ses mêmes leçons et de ses mêmes devoirs et n'adresserait à ses élèves en ces heures décisives que des paroles inchangées». ³ La guerra, doncs, formà part de les redaccions, dels problemes de matemàtiques i dels exercicis de gramàtica i conjugacions. L'objectiu sempre fou el mateix: l'exaltació de la nació i la condemna de l'enemic. En aquest procés, els mestres, mobilitzats o compromesos, van partir al front i les mestres contribuïren decisivament a convertir-los en referents dels seus alumnes. Les seves cartes des del front –també les que els alumnes escrivien als seus pares i familiars– foren autèntics documents d'integració dins l'escola. ⁴ Aquest procés de mobilització involucrà el conjunt dels mestres i estudiants a les escoles normals, fins i tot els pacifistes. Així ho afirmà Paul Lapie, director d'ensenyament primari francès al número de gener-febrer de la *Revue Pédagogique*: «parmi ceux qui allaient partir, les “pacifistes” les plus notoires [...] n'étaient pas

³ «La place de la Première Guerre mondiale dans les programmes scolaires», a l'URL: <http://centenaire.org/fr/enseignement/la-place-de-la-premiere-guerre-mondiale-dans-les-programmes-scolaires> [consultat l'11 de gener de 2016].

⁴ PIGNOT, Manon. «Children», WINTER, Jay (ed.). *The Cambridge History of the First World War. Volume III. Civil Society*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, pàg. 29-45; PIGNOT, Manon. «Les enfants», AUDOIN-ROUZEAU, Stéphane; BECKER, Jean-Jacques (eds.). *Encyclopédie de la Grande Guerre, 1914-1919*. Paris: Bayard, 2013, pàg. 587-600. Una mirada general sobre l'escola, a GOEBEL, Stefan. «Schools», WINTER, Jay; ROBERT, Jean-Louis (dir.). *Capital Cities at War: Paris, London, Berlin, 1914-1919*. Vol. 2. Cambridge: Cambridge University Press, pàg. 188-234. Per al cas francès, vegeu: AUDOIN-ROUZEAU, Stéphane. *La guerre des enfants, 1914-1918. Essai d'histoire culturelle*. Paris: Armand Colin, 2004; PIGNOT, Manon. *Allons enfants de la Patrie*. Paris: Seuil, 2012, i del mateix autor, *La guerre des crayons. Quand les petits Parisiens dessinaient la Grande Guerre*. Paris: Parigramme, 2004. Per al cas alemany: DONSON, Andrew. *Youth in the Fatherless Land: War Pedagogy, Nationalism and Authority in Germany, 1914-1918*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. Per al cas britànic: FISHER, Susan. *Boys and Girls in No Man's Land: English-Canadian Children and the First World War*. Toronto: University of Toronto Press, 2011.

les moins ardents».⁵ Dels prop de 65.000 mestres mobilitzats, gairebé un de cada quatre d'aquells que havien estat cridats a files –entre 8.117 i 8.419– van perdre la vida als camps de batalla; entre els professors d'ensenyament secundari i universitari, les xifres pujaren a 460 i 260 respectivament.⁶ Tot això, però, no implicà una obediència cega a les directrius de l'Estat. Com en el conjunt dels processos polítics i culturals desenvolupats al llarg del conflicte, a partir de 1916 i especialment l'any següent començaren a detectar-se dificultats per mantenir la Union Sacrée o la Burgfrieden alemanya.

Aquest fou el context en què se situà la rellevant experiència de Célestin Freinet als camps de batalla. Aquest és un període que, segons el que intenta mostrar aquest article, tingué un pes força més rellevant del que s'ha pensat en la formació del pensament polític i pedagògic del conegut educador francès. Els lligams personals i intel·lectuals establerts com a resultat de les reflexions al voltant d'aquesta experiència foren cabdals per comprendre alguns dels seus primers articles, escrits durant la dècada immediatament posterior al conflicte.

Freinet va néixer el 15 d'octubre de 1896 a Gars, als Alps Marítims, i quan tenia 12 anys va obtenir el certificat d'estudis. Després de tres anys a Grasse, també als Alps Marítims, va iniciar els seus estudis a l'Escola Normal de Niça, situada a Gènes. L'esclat de la guerra modificà els seus plans. L'octubre de 1914, una ordre ministerial obligà a reemplaçar els mestres mobilitzats amb estudiants d'escoles normals en el seu darrer any de carrera. Com a resultat d'això, Freinet fou nomenat per a l'escola de Saint-Cézaire, a l'oest de Grasse, en substitució d'un mestre que havia marxat al front. Només tenia 18 anys. Tanmateix, el 10 d'abril de 1915, Freinet fou mobilitzat després de rebre el títol de l'Escola Normal. El seu pare ja havia estat mobilitzat prèviament i acabà morint al camp de batalla.⁷

Les fonts per conèixer la seva experiència al front són relativament escasses i han estat proporcionades pel mateix Freinet: «Combattant de la Guerre de 1914-1918», un article retrospectiu on explicà als infants les seves vivències, publicat l'abril de 1958 al número 403 de la *Bibliothèque de Travail*, i *Touché! Souvenirs d'un blessé de guerre*, un relat escrit durant la seva llarga convalescència després de ser ferit

⁵ Citat a CHANET, Jean-François. «Les instituteurs entre État-pédagogue et État-patron, des lois républicaines aux lendemains de la Grande Guerre», BARUCH, Marc Olivier; DUCLERT, Vincent (dirs.). *Serviteurs de l'État. Une histoire politique de l'administration française, 1875-1945*. París: La Découverte, 2000, pàg. 370.

⁶ ORY, Pascal; SIRINELLI, Jean-François. *Los intelectuales en Francia. Del caso Dreyfus a nuestros días*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2007, pàg. 82.

⁷ GONZÁLEZ MONTEAGUDO, José. *La pedagogía de Célestin Freinet: contexto, bases teóricas, influencia*. Madrid: Centro de Publicaciones, 1988, pàg. 19-21.

el 1917. Cap dels dos textos no presenten reflexions pedagògiques o intel·lectuals sobre les causes i les conseqüències del conflicte. Més aviat, es limiten a explicar amb detalls la terrible vida al front i les trinxeres.

La seva carrera militar al front evolucionà ràpidament i el portà a participar en diverses batalles, fins que el 23 d'octubre de 1917 fou greument ferit després d'un atac al Chemin des Dames, prop de Soissons, casualment el mateix sector on havia estat Henri Barbusse i que serví d'escenari per a la seva novel·la *Le feu*, publicada el 1917. Les conseqüències d'aquesta ferida el conduïren a una llarga convalescència i una taxa d'invalidesa del 70%. No obstant això, Freinet renuncià a la Medalla Militar i a la Croix de Guerre. Durant les seves estades als hospitals va escriure les pàgines de *Touché!*, publicat el 1920 a la Maison Française d'Art et d'Édition, on al llarg de cinc capítols recorda, tot seguint les seves notes de campanya, el moment en què el van ferir i els mesos posteriors hospitalitzat. Al llarg del text mostra una manifesta voluntat de minimitzar el seu compromís patriòtic i de destacar la seva convalescència. La barbàrie, la bestialtat i el patiment dels primers capítols donen pas finalment a una posada en qüestió del sentit de la guerra i a un rebuig a la societat que li havia donat suport durant quatre anys. Ho feia explícit a les pàgines finals del llibre en referència a tots els ferits de la guerra, «Non, nous ne sommes pas 'glorieux', nous sommes 'pitoyables'. Elle ne reviendra plus ma jeunesse perdue».⁸

Les referències a la manca d'higiene, el cansament acumulat i l'angoixa són constants en aquestes pàgines. El contrast amb la vida de la rereguarda, un tòpic en els records dels combatents, també hi és present: «les soldats étaient las d'endurer le long martyre des tranchées. Quand ils allaient à l'arrière, ils voyaient les civils qui continuaient leur vie tranquille et parfois joyeuse». L'evolució del seu pensament es fa evident en aquests textos, on explicà que la promesa d'un reconeixement de la pàtria ja no era justificació a l'alçada de 1917: «la patrie vous sera reconnaissante de vos sacrifices. Les uns profitaient de la guerre. Les soldats en mouraient». De fet, el 1958 Freinet recordava que a començament d'aquest any «un vent de découragement, des protestations et des mutineries agitèrent les soldats... qui refusèrent d'obéir et dans certains secteurs abandonnèrent les tranchées».⁹

Des del seu punt de vista, el conflicte bèl·lic assenyala la decadència «de una educació a la que no faltava ni eficàcia ni grandesa», però que havia perdut la seva «fe» i la seva «alma». Com escriuria retrospectivament, «la macabra estafa de 1914-1918» havia estat una acceleradora notable en el procés de regressió de l'escola

⁸ FREINET, Célestin. *Touché! Souvenirs d'un blessé de guerre*. Villelongue-d'Aude: Atelier du Gué, 1996, pàg. 101. El llibre ha estat reeditat per la mateixa editorial el 2015.

⁹ FREINET, Célestin. «Combattant de la guerre 14-18», *Bibliothèque de Travail*, 403 (1958).

pública a França i Europa.¹⁰ Aquesta experiència fou fonamental tant des del punt de vista personal i biogràfic com en relació amb la configuració del seu pensament educatiu i pedagògic. Això és el que intenta demostrar aquest article a través de l'anàlisi dels seus primers articles publicats a *École Emancipée* i *Clarté*.

2. EL REBUIG DE LA GUERRA: ELS PRIMERS TEXTOS A *ÉCOLE EMANCIPIÉE*

A pesar del creixement de sectors monàrquics i conservadors com Action Française, amb la fi de la guerra els intel·lectuals i els grups polítics crítics amb la deriva bel·licista i nacionalista guanyaren prestigi i rellevància a França. En el cas dels mestres i professors, és important tenir present que el Cartel des Gauches, que triomfà en les eleccions de postguerra, concedí als funcionaris de carrera el dret de sindicar-se i reconegué el Syndicat National des Instituteurs, creat el 1919. Aquest sector agrupà sobretot tendències socialistes i radicals i tingué una tendència més aviat internacionalista i crítica amb els posicionaments presos durant la guerra pel govern.¹¹

Des del final de la guerra, Freinet demanà un lloc per exercir novament com a mestre. Les seves demandes foren ateses el gener de 1919, quan s'incorporà a una escola d'un poble petit, La Croix sur Roudule, també als Alps Marítims. Poc després continuà fent altres substitucions breus a Contes i Daluis. Finalment, el 31 de desembre d'aquest any rebé el nomenament a l'escola de Bar-sur-Loup, on inicià les seves experimentacions pedagògiques.¹² Possiblement, com afirmen alguns especialistes en la seva obra, la dificultat respiratòria derivada de la ferida pulmonar que patí durant la guerra fou una de les causes immediates que acabaren derivant en l'enfocament renovador de Freinet. «Cuando volví de la Gran Guerra, en 1920, no era yo sino un 'glorioso herido' en el pulmón, debilitado, agotado, incapaz de hablar en clase más de unos cuantos minutos»,¹³ recordà el mateix Freinet. La seva companya, al seu torn, va dir que «le acompañaba también ese cansancio sin

¹⁰ Les cites són de *L'éducation morale et civique*, i han estat localitzades a PIATON, Georges. *El pensamiento pedagógico de Célestin Freinet*. Madrid: Masierra, 1975, pàg. 27 i 58.

¹¹ BIANCONI, André. *L'idéologie du Syndicat national des Instituteurs de 1920 a 1939: politique et enseignement, et autres études*. Toulouse: Presses de l'Institut d'études politiques de Toulouse, 1985.

¹² PANICACCI, Jean-Louis. *Célestin Freinet ou la révolution par l'école*. Memòria de Màster. Université de Nice, 1999, pàg. 14; disponible a l'URL: <http://www.ville-gars.fr/downloads/freinet.pdf> [consultat el 12 de gener de 2016].

¹³ FREINET, Célestin. *Técnicas Freinet de la escuela moderna*. Mèxic: Siglo XXI, 1970, pàg. 11.

esperanza, característico de los heridos graves condenados al reposo». ¹⁴ No obstant això, segurament és exagerat reduir el seu afany experimental i renovador a aquestes limitacions físiques.

La petjada de la guerra fou central en aquests primers anys. Freinet considerava aleshores que els valors d'abans de 1914 havien deixat de tenir sentit. Després d'haver vist l'absurditat de la guerra, pensava que era necessari preservar els infants dels perills que havien portat les societats europees al desastre. Des del seu punt de vista, era fonamental lluitar contra el condicionament moral i l'obediència que havien dut les societats europees, i la francesa en particular, a la guerra. Per això, l'infant esdevindria el centre de les seves preocupacions. Simultàniament, la guerra havia imposat també una suposada igualtat al front –Freinet sembla evocar en alguns moments una suposada sensació de fraternitat i agermanament durant «las horas emocionantes de la movilización de 1914»– ¹⁵ i havia posat en relleu els plantejaments de Jules Ferry i l'escola única, o una escola popular. Quan Freinet sortí de la guerra encara no era un intel·lectual ni tenia un ampli bagatge de lectures. Fou aleshores quan començà a entrar en contacte amb autors fonamentals per a la configuració del seu pensament: Johann Pestalozzi, Jan Ligthart, William Anderson, Ferdinand Buisson, Ovide Decroly, Jean-Jacques Rousseau, Paul Robin, Adolphe Ferrière i Rabindrath Tagore, entre d'altres. ¹⁶

En aquests primers mesos com a mestre començà a escriure a *L'École Emancipée*, una revista creada el 1910 que aleshores era la publicació de la Fédération de l'Enseignement, la branca d'esquerres del sindicalisme educatiu que comptava amb uns 4.000 membres. Aquesta federació sindical s'havia creat el 1919 i es mantingué relativament independent de la CGT fins al 1936, any en què s'hi integrà. Reunia llibertaris, comunistes, socialistes i sindicalistes de totes les tendències. Els seus militants estaven agrupats en tres sectors amplis, la Majorité Fédérale, la Ligue Syn-

¹⁴ FREINET, Élise. *Nacimiento de una pedagogía popular. Historia de una escuela moderna*. Barcelona: Laia, 1977, pàg. 11.

¹⁵ La cita és de *L'éducation morale et civique* i ha estat localitzada a PIATON, Georges. *El pensamiento pedagógico...*, op. cit., pàg. 171. Com ha plantejat la millor historiografia recent sobre la Gran Guerra, és fonamental posar en qüestió aquesta suposada unanimitat nacional; en aquest sentit, vegeu per al cas francès: CAZALS, Rémy; ROUSSEAU, Frédéric. *14-18, le cri d'une génération*. Toulouse: Privat, 2001, i MARIOT, Nicolas. *Tous unis dans la tranchée? 1914-1918, les intellectuels rencontrent le peuple*. París: Seuil, 2013; per al cas alemany, CHIKERING, Roger. «“War Enthusiasm?”». *Public Opinion and the Outbreak of War in 1914*», AFFLERBACH, Holger; STEVENSON, David (eds.). *An Improbable War: the outbreak of World War 1 and European political culture before 1914*. Nova York i Oxford: Berghahn Books, 2007, pàg. 200-212.

¹⁶ ACKER, Victor. *Célestin Freinet*. Westport: Greenwood Press, 2000, pàg. 22-46.

dicaliste i la Minorité Oppositionnelle Révolutionnaire. Aquesta darrera tendència agrupava els comunistes i fou on s'integrà Freinet.¹⁷

En els seus textos de *L'École Emancipée* es van fer evidents dos eixos centrals: la crítica a l'escola capitalista i al seu condicionament autoritari, i la necessitat d'una revolució en el si de l'educació que rebutgés frontalment tot adoctrinament. Ambdós eixos es basaven en un humanisme convençut, que li permetia establir, com veurem, una interessant connexió amb Henri Barbusse. El primer text que Freinet publicà a *L'École Emancipée* aparegué el 22 de maig de 1920. De fet, es tractà d'una traducció i no d'un text escrit pel mateix Freinet. Sota l'epígraf «Capitalisme de culture» es publicà un article signat per l'alemany Adolphe Rochl, titulat originalment «Pédagogie de notre nature la plus intime». Era, de bon començament, tota una declaració de principis. No havien passat encara dos anys de la fi de la guerra i Freinet traduïa un autor alemany, quelcom relativament excepcional en l'ambient europeu. El text de Rochl començava amb una defensa d'una perspectiva humanista: «Nous entassons des choses matérielles, et nous oublions l'homme». Simultàniament, plantejava una aproximació revolucionària a l'educació i afirmava que a les escoles el centre no ha de ser la «matière» sinó l'infant: «Un capitalisme cruel oppressait nos enfants –et nous l'avons souffert. La culture n'était que de la matière: plus il y a de matière et plus il y a de culture». Des del seu punt de vista, només una escola socialista, en el marc d'unes noves relacions entre els homes, podria assegurar la ruptura amb el «capitalisme de culture». Si el que es volia era desenvolupar els infants com a éssers humans, s'havia de revolucionar tota l'escola. Aquesta emancipació havia de passar necessàriament per la pràctica educativa i no per una mena de nou catecisme revolucionari, ja que «le socialisme comme matière d'enseignement n'avance pas le socialisme; mais rend l'homme bourgeois».¹⁸ En síntesi, es tractava de trencar amb l'escola prèvia a la guerra i fer-la coincidir amb la revolució que estava començant a Europa. Aquests propòsits del pedagog alemany havien trobat una ressonància notable en Freinet. En bona mesura, acabaren conformant la base del seu pensament pedagògic que s'expressaria més endavant –a l'article «Vers l'école du prolétariat», publicat a *Clarté*, per exemple– i que estaria marcat per la necessitat d'una experimentació individual en un context de llibertat i per la crítica frontal a la inutilitat dels enfocaments «escolàstics» que limitaven dràs-

¹⁷ FLAMMANT, Thierry. *L'École Emancipée. Une contre-culture de la Belle-Époque*. París: Les Moneders, 1982.

¹⁸ «Capitalisme de culture», *École Émancipée* (22 de maig de 1920).

ticament el desenvolupament dels infants. Tot plegat, però, es tractava d'un procés revolucionari llarg i complex que no podia admetre presses ni improvisacions.¹⁹

Uns quants mesos més tard, Freinet i Heinrich Siems, director d'una escola a Altona (Hamburg) i amic seu, dedicaren un article a la creació recent de la Internationale de l'Enseignement, que havia tingut lloc a Bordeus. En aquest text també hi ha alguns dels elements fonamentals del seu pensament pedagògic i del seu posicionament polític d'aproximació cap als postulats bolxevics. Amb l'objectiu de posar les bases d'una Internationale de l'Enseignement, Siems i Freinet plantejaven que era fonamental pensar primer en la revolució a l'escola, ja que sense aquesta no es podia desenvolupar cap revolució política i econòmica. Es tractava de deixar de pensar com a sindicalistes revolucionaris i començar a pensar com a «instituteurs révolutionnaires». Els seus postulats mostraven una presència notable del rebuig a la guerra i d'una nova perspectiva educativa: «combattra la haine des peuples, donc la guerre, par l'école unique, par l'école vraiment active, celle-ci, au lieu d'apprendre des matières aux enfants on n'aura en vue que le développement de son être [...]. L'éducation est l'action de la vie sur la vie. Il est impossible d'en faire un système. On a transféré le centre de l'éducation par l'homme dans une chose. C'est là le grand mensonge objet de tous nos maux».²⁰ Es tractava, doncs, de fomentar l'espontaneïtat a l'escola. Aquest era el nucli de l'educació revolucionària.

El següent article de Freinet es publicà el març de 1921 amb un títol clarament programàtic: «Pour la révolution a l'école». El text manifestava sense ambigüïtats els eixos del seu posicionament i plantejava la necessitat de construir una nova societat sobre la base de la tolerància, el respecte i l'humanisme. No casualment, el text començava amb una referència a la perspectiva humanista de Romain Rolland, un dels més destacats pacifistes europeus, i continuava demanant dur a terme una revolució a les escoles.²¹ Des d'aquest punt de vista, s'havia de canviar de base l'educació en una perspectiva revolucionària tot involucrant no només els infants sinó el conjunt de la societat a través d'activitats que poguessin despertar l'interès i la curiositat a través de noves activitats participatives (jornades de lectura, cinema) que poguessin inculcar els principis de la justícia i la llibertat. Això només es podia aconseguir des de la pràctica quotidiana: «Si les foules affamées se dressaient

¹⁹ En aquest sentit, vegeu FREINET, Célestin. «Sommes-nous prêts?», *École Émancipée* (19 de juny de 1920).

²⁰ SIEMS, Heinrich; FREINET, Célestin. «L'Internationale de l'Enseignement», *École Émancipée* (23 d'octubre de 1920).

²¹ Sobre el paper de Romain Rolland durant la Gran Guerra: CHEVAL, Renée. *Romain Rolland. L'Allemagne et la guerre*. París: PUF, 1963; STARR, William. *Romain Rolland and a World at War*. Illinois: Northwestern University Press, 1956.

enfin et qu'on les mène à la Révolution, que sera notre école au lendemain de cette action? [...] Et les livres de classe? Et l'éducation des masses dans les villages surtout? Oui, nous ferons la Révolution chez les autres, mais, après la libération, nous ferons encore tous à nos enfants —oh! ne récriminez pas!— des âmes d'esclaves».²² Tot plegat volia dir, segons Freinet, apropar l'escola a la vida. «L'école n'est pas le lieu où on apprend telles ou telles choses d'un programme défini. L'école doit être l'apprentissage de la vie. Et c'est ce qu'on oublie totalement», com afirmà en un dels seus articles posteriors. Per aconseguir aquest propòsit s'havia de ser necessàriament anticapitalista, però també era fonamental posar en qüestió tota imposició i dogmatisme comunista, la qual cosa volia dir finalment trencar amb la relació de dependència entre escola i estat: «Et avons-nous le droit d'imposer aux enfants un dogme capitaliste ou communiste en leur donnant une tournure d'esprit qui les empêchera de chercher la vraie loi de la société? [...] le jour où cette école sera définitivement débarrassée de l'emprise de l'Etat, toute exploitation —capitaliste ou communiste— sera impossible».²³ Aquesta obsessió pel rebuig a qualsevol imposició dogmàtica el portaria a dedicar un article sencer a la crítica a tota pedagogia sindicalista en nom de la llibertat. Des d'aquest punt de vista, s'havia de criticar tant l'educació patriòtica de la guerra²⁴ com una possible pedagogia falsament revolucionària: «Libérons-nous de tous les dogmes; faisons l'école pour l'enfant. Eduquons-les en pensant, non que nous faisons des capitalistes ou des communistes, mais en nous persuadant bien que ces enfants —surtout au tournant social où nous nous trouvons— nous avons la charge d'en faire des hommes et non des citoyens, des hommes ayant soif d'amour et de liberté et qui emploieront tous leurs efforts à se libérer».²⁵

Tenint en compte tots aquests elements, no resulta gens estrany que Freinet s'interessés per algunes experiències d'escoles alemanyes, la qual cosa és rellevant si tenim en compte que Freinet era un ferit de guerra que ensenyava lluny de les principals ciutats franceses. L'estiu de 1922, Freinet fou invitat a Altona (Hamburg) pel seu amic Heinrich Siems perquè conegués diverses experiències renovadores.²⁶

²² FREINET, Célestin. «Pour la révolution a l'école», *École Émancipée* (12 de març de 1921).

²³ FREINET, Célestin. «Comment rattacher l'Ecole à la Vie», *École Émancipée* (7 de maig de 1921).

²⁴ La presència del desastre humà de la guerra és constant durant aquesta època als textos de Freinet. Com a exemples: FREINET, Célestin. «Pendant qu'on souffre encore», *École Émancipée* (18 de febrer de 1922); FREINET, Célestin. «Dans une école prussienne. Un matin de rentrée», *École Émancipée* (6 de maig de 1922).

²⁵ FREINET, Célestin. «Contre une pédagogie syndicale», *École Émancipée* (4 de juny de 1921).

²⁶ Erròniament, Élise Freinet afirma que aquesta visita s'havia produït un any més tard. FREINET, Élise. *Nacimiento de una pedagogía popular...*, op. cit., pàg. 25.

Malgrat la seva perspectiva internacionalista i pacifista, Freinet en el primer article que publicà per explicar el que havia viscut a Alemanya manifestà dubtes sobre com seria rebut «un instituteur français», «un ennemi» amb idees subversives.²⁷ Aquesta estada li permeté portar a terme un exercici comparatiu amb l'experiència francesa i la que ell mateix duia a terme a la seva escola.²⁸ L'exemple d'aquesta escola d'Altona li serví per il·lustrar el concepte d'escola activa formulat per Adolphe Ferrière al seu conegut llibre sobre aquest tema. Des del seu punt de vista, es tractava d'un moviment de reacció contra «ce qui subsiste de médiéval dans l'école actuelle, contre son formalisme, contre son habitude de se faire une place en marge de la vie, contre son incompréhension radicale de ce qui fait le fond et l'essence de la nature de l'enfant». La ressenya del recentment publicat *L'école active* escrita per Freinet li permetia enllaçar la seva experiència hamburguesa amb un dels pedagogs més renovadors del moment. No era gens casual. A banda de les arrels teòriques del pensament de Ferrière –Montaigne, Rousseau, Pestalozzi, Froebel, etc.–, Alemanya havia «était la terre d'élection de l'École active».²⁹ Segons Freinet, l'escola activa havia de ser considerada com «l'école post-révolutionnaire» i, per tant, mereixia el «plus haut intérêt».³⁰

La preocupació crítica per les novetats pedagògiques fou una constant que Freinet manifestà als articles que publicà els mesos següents. Estudiant el mètode de Maria Montessori, la figura de Rabindranath Tagore –una figura, per una altra banda, d'enorme presència al pensament de Romain Rolland durant els anys posteriors a la Gran Guerra–, Ferrière i Decroly, Freinet mostrà el seu creixement com a teòric de la pedagogia i l'educació.³¹ Tot això, alhora, es combinà amb una perspectiva sobre l'ensenyament de la Història, una qüestió d'enorme rellevància si tenim en compte el pes que aquesta disciplina havia tingut en la construcció d'un esperit patriòtic durant els anys de la guerra, que Freinet recuperà del pensament expressat per John Dewey a *L'école et l'enfant*: «l'essentiel est de présenter l'histoire comme un mouvement, d'une manière dynamique. Elle ne doit pas apparaître comme une

²⁷ FREINET, Célestin. «Dans une école prussienne», *École Émancipée* (29 d'octubre de 1922).

²⁸ FREINET, Célestin. «Dans une école prussienne (suite)», *École Émancipée* (4 de novembre de 1922).

²⁹ FREINET, Célestin. «L'école active», *École Émancipée* (11 de novembre de 1922).

³⁰ FREINET, Célestin. «L'école active (suite)», *École Émancipée* (18 de novembre de 1922).

³¹ FREINET, Célestin. «A propos de la méthode Montessori», *École Émancipée* (17 de febrer de 1923); FREINET, Célestin. «Tagore éducateur», *École Émancipée* (31 de març de 1923); FREINET, Célestin. «L'autonomie des écoliers. Livre d'Ad. Ferrière», *École Émancipée* (12 de maig de 1923); FREINET, Célestin. «La méthode Decroly», *École Émancipée* (16 de juny de 1923); FREINET, Célestin. «La pratique de l'école active. Livre d'Ad. Ferrière», *École Émancipée* (20 d'octubre de 1924).

accumulation de résultats ou d'effets, comme une statistique des phénomènes passés, mais comme une force, une chose active». ³²

Després d'haver aprovat l'examen del professorat de lletres de les escoles primàries superiors, Freinet decidí renunciar al nou camí que se li podia obrir després de visitar la plaça per a la qual havia estat nomenat a Brignoles. Tornà al seu lloc a Bar-sur-Loup amb l'objectiu de desenvolupar els seus projectes experimentals i de ruptura amb els esquemes escolars tradicionals. Enmig d'aquest procés, viatjà a Montreux l'estiu de 1923³³ per prendre part en el congrés de la Ligue Internationale pour l'Education Nouvelle. «Se interesa apasionadamente por todo lo que ve y lo que oye. Cada vez comprende mejor el principio de la nueva educación que se preocupa por dar al niño un papel activo en su propia educación», va escriure la seva companya. Tanmateix, es mostrà crític amb les propostes de Ferrière, Claparède o Bover: «Se da perfecta cuenta de que hay una educación relativamente fácil, aplicable a las escuelas que posean el material educativo y las instalaciones escolares que permitan desarrollar la actividad del niño y la individualización de la enseñanza. Pero para la escuela de Bar-sur-Loup el problema es muy distinto». ³⁴ El ressò d'aquesta experiència internacional aparegué a la revista *Clarté*.

3. DEL PACIFISME A L'INTERNACIONALISME REVOLUCIONARI, A TRAVÉS DE *CLARTÉ*

L'impacte del procés revolucionari de 1917 a Rússia fou notable entre els intel·lectuals europeus. A França, mitjans de comunicació socialistes com *L'Humanité* hi mostraren la seva simpatia al març en produir-se el col·lapse de l'antic règim tsarista. L'1 d'abril la *dreyfusarde* Ligue des Droits de l'Homme organitzà un míting en honor seu. Els sindicats de mestres també demanaren el reconeixement del nou règim. Les reaccions davant la revolució de novembre foren, però, diferents. Tot i la defensa del procés revolucionari exercida per joves com Raymond Lefèbvre, Paul Vaillant-Couturier i un Henri Barbusse no tan jove, el socialisme francès es va haver d'enfrontar a dures polèmiques internes. Entre aquells que simpatitzaven amb els bolxevics, la defensa del nou règim es fonamentava tant en el desig d'una

³² FREINET, Célestin. «De l'enseignement de l'Histoire d'après J. Dewey (*L'école et l'enfant*, Delachaux-Niestlé, Genève)», *École Émancipée* (25 de maig de 1924).

³³ Erròniament, Élise Freinet afirma que aquesta visita s'havia produït un any més tard. FREINET, Élise. *Nacimiento de una pedagogía popular...*, op. cit., pàg. 27-28.

³⁴ FREINET, Élise. *Nacimiento de una pedagogía popular...*, op. cit., pàg. 28.

nova societat com en el rebuig a la guerra. Per això, tot i que més tard seria molt crític amb ell, no fou estrany que Barbusse defensés –i criticqués també amb molta rapidesa– els famosos catorze punts formulats pel president Woodrow Wilson el gener de 1918. La sortida de la guerra unilateral del govern bolxevic el març de 1918 refermà el lligam entre pacifisme i bolxevisme i portà molts intel·lectuals d'esquerres francesos a criticar el bloqueig i la intervenció dels països aliats a Rússia.³⁵ Com va plantejar fa molts anys Annie Kriegel, una part gens irrellevant de l'impuls revolucionari a Rússia i a Europa nasqué de la presa de posició contra la guerra.³⁶ L'itinerari d'Henri Barbusse i dels seus projectes polítics i intel·lectuals posteriors al conflicte il·lustren amb tota claredat aquest procés. Tanmateix, també ens permeten observar les paradoxes motivades per l'antimilitarisme comunista que es desenvoluparien durant les dècades posteriors.³⁷

En aquest marc, tingué lloc el naixement de la revista *Clarté*, fundada oficialment el maig de l'any de 1919. Fou, en realitat, l'expressió d'un moviment que reuní intel·lectuals pacifistes, pensadors, escriptors, assagistes i periodistes compromesos amb ideals humanistes i socialistes i que fou liderat en els orígens pel cèlebre escriptor Henri Barbusse. Fou, com l'altre projecte en el qual participà l'escriptor –l'Association Républicane des Anciens Combattants, creada el novembre de 1917–, un moviment i una revista que nasqueren de l'horror produït per la guerra amb una perspectiva obertament internacionalista. De fet, la majoria dels seus intel·lectuals de la seva primera etapa havien estat al front. No només Barbusse havia participat a la guerra –tenia 41 anys el 1914 i, com Charles Péguy, es va unir a les tropes franceses com a voluntari durant les primeres setmanes del conflicte com a soldat i després com a portalliteres–, també ho havien fet dos joves soldats, Raymond Lefebvre i Paul Vaillant Couturier, que havien fet esforços notables durant el conflicte per organitzar nuclis d'intel·lectuals pacifistes a Europa i, com a part d'aquest projecte, havien proposat a Barbusse que liderés una proposta

³⁵ Vegeu en aquest sentit el manifest contra el bloqueig publicat a *L'Humanité* el 26 d'octubre de 1919, signat per més de setanta intel·lectuals. Lenin arribà a qualificar la tensió entre els partidaris i els detractors com un segon afer Dreyfus en el seu discurs del 5 de desembre de 1919 al setè congrés del soviet. ACKER, Victor. *Célestin Freinet, op. cit.*, pàg. 85.

³⁶ El Partit Comunista Francès va néixer al congrés de Tours de desembre de 1920. Com a la resta d'Europa, la qüestió de l'entrada en la Internacional Comunista acabà per tancar el debat entre el sector socialista liderat per Léon Blum i els partidaris de la revolució bolxevic, els referents més rellevants dels quals eren Marcel Cachin i Paul Vaillant-Couturier. KRIEDEL, Annie. *Aux origines du communisme français, 1914-1920*. París: Mouton, 1964; una revisió recent, a COURTOIS, Stéphane. *Le bolchevisme à la française*. París: Fayard, 2010.

³⁷ MORGAN, Kevin. «“Soldado de la paz”. Henri Barbusse y la paradoja del antimilitarismo comunista», MORENTE, FRANCISCO; RODRIGO, Javier (eds.). *Tierras de nadie. La Primera Guerra Mundial y sus consecuencias*. Granada: Comares, 2014, pàg. 155-178.

d'abast internacional. La primera expressió d'aquest projecte fou la publicació d'un manifest internacionalista i pacifista escrit per Barbusse, que aparegué a *Le Populaire* el 17 de gener de 1919. Finalment, el 10 de maig el mateix Barbusse informà oficialment a *L'Humanité* de l'existència d'un grup internacional d'intel·lectuals europeus anomenat Clarté. Algunes setmanes més tard, el text aconseguí reunir nombroses firmes de destacades figures franceses i internacionals, entre les quals hi havia Anatole France, Vicente Blasco Ibáñez, Charles Richet, Jules Romains, Upton Sinclair, H. G. Wells i Stefan Zweig. Romain Rolland, intel·lectual emblemàtic del pacifisme europeu, no formà part d'aquesta iniciativa i publicà un altre text, la «Déclaration de l'indépendance de l'esprit», també a *L'Humanité* el 26 de juny. Aquest text també recollí nombroses signatures d'àmbit internacional, entre les quals la d'Albert Einstein i, d'àmbit local, la d'Eugeni d'Ors.³⁸

El primer número de la revista *Clarté* es publicà l'11 d'octubre de 1919. En línies generals, es poden establir tres etapes successives durant els seus primers anys. Des de la publicació del primer exemplar fins al maig de 1920, la revista es troba dominada per un idealisme humanitari evident i pel racionalisme cultural que Barbusse i els seus col·laboradors propugnaven; en aquests mesos les posicions anaven de la defensa del wilsonisme fins a una certa atracció per l'internacionalisme proletari. Durant aquesta primera etapa, la defensa de la revolució bolxevic davant dels atacs de les potències capitalistes es barreja amb els components humanitaristes, pacifistes i antimilitaristes. En aquest sentit, la defensa del procés soviètic es fonamentava en la consideració que era un greu error polític i moral atacar una nova democràcia. Entre el maig de 1920 i el febrer de l'any següent, a instàncies de Barbusse, la publicació començà a abandonar el pacifisme, el reformisme i l'anarquisme i s'arreglerà al costat del bolxevisme amb un apassionament notable; fou una etapa decisiva en la seva evolució. Finalment, fins al setembre de 1921, la revista mostrà un seguiment dels principis bolxevics i es transformà en un centre d'educació revolucionària. Es tractà, doncs, d'una evolució d'un pacifisme relativament sentimental i humanitari a un pacifisme revolucionari i antimilitarista que acabà en una perspectiva obertament revolucionària d'inspiració proletària. En aquest camí, però, els components de rebuig al militarisme i la guerra no foren abandonats en cap moment, tot i que van resultar resignificats en un sentit comunista i van donar lloc a tensions dins del nucli dur de la revista.³⁹

³⁸ CUENOT, Alain. *Clarté 1919-1924. Tome 1. Du pacifisme à l'internationalisme prolétarien*. París: L'Harmattan, 2011, pàg. 13-19; DUCHATELET, Bernard. *Romain Rolland tel qu'en lui-même*. París: Albin Michel, 2002, pàg. 217-221.

³⁹ CUENOT, Alain. *Clarté 1919-1924...*, *op. cit.*, pàg. 27-39.

L'etapa següent s'inicià el novembre de 1921 –*Clarté* havia passat d'un format de periòdic setmanal al de revista bimensual l'agost d'aquest any– i arribà fins a l'octubre de 1925. En aquests anys, la publicació passà per quatre fases. Fins a l'octubre de 1923 –Barbusse entrà finalment al Partit Comunista Francès aquest any–, s'observa un convenciment en l'arribada d'una revolució propera i, en aquest context, la revista intentà posar les bases d'una cultura i una moral revolucionàries. L'etapa següent, que es desenvolupà fins al desembre de 1924, mostrà un trànsit del desencís produït pel fracàs de la revolució a Alemanya al retrobament amb un cert dinamisme i una nova fe arran d'una notable presència del pensament de Georges Sorel; tot plegat donà força renovada a la seva rotunda crítica a la societat capitalista i la seva moral. Finalment, de desembre de 1924 a octubre de 1925, es constatà l'arribada d'una crisi interna motivada per la dificultat de tota possibilitat d'acció revolucionària a Europa després de l'arribada del feixisme a Itàlia i del fracàs dels intents revolucionaris a Alemanya.⁴⁰

Durant aquest període *Clarté* mostrà diversos eixos sobre els quals projectà tant les crítiques a la societat capitalista i la guerra com els seus projectes per a una futura societat comunista. Les seves col·laboracions tractaren de temes com la literatura, l'art i el feminisme, entre d'altres. En aquest marc, l'educació i el seu paper en la formació d'una moral revolucionària i rupturista foren aspectes clau. L'experiència de la guerra i els nacionalismes exacerbats advertiren els seus col·laboradors de la necessitat de concebre un nou pensament i unes noves pràctiques educatives i pedagògiques. El mateix Henri Barbusse participà en diverses reunions i congressos de mestres i professors i la revista seguí amb molta atenció les activitats de la Fédération de l'Enseignement i els seus congressos de Tours i Bordeus. En el primer d'aquests congressos, Anatole France es dirigí als participants amb unes paraules que *Clarté* reproduí en un dels seus primers números: «Brûlez, brûlez vite tous les livres qui enseignent la haine. Exaltez le travail et l'amour! Formez des hommes raisonnables capables de fouler au pied les vaines splendeurs des gloires barbares et de résister aux ambitions sanguinaires du nationalisme et des impérialismes, qui ont broyé leurs pères».⁴¹ També es feu ressò de la decisió presa al congrés de Bordeus d'impulsar un agrupament internacional de mestres i professors que, com hem vist, Freinet havia comentat amb entusiasme a les pàgines de *L'École Emancipée* i que havia tingut el suport de Barbusse i Romain Rolland. En certa mesura, la perspec-

⁴⁰ *Ibidem*, pàg. 117-126. Sobre l'evolució posterior de la revista: CUENOT, Alain. *Clarté 1924-1928. Tome II. Du surréalisme au trotskisme*. París: L'Harmattan, 2011. Sobre el marc polític de la postguerra europea, vegeu en aquest sentit MAIER, Charles. *Recasting Bourgeois. Europe Stabilization in France, Germany and Italy in the decade after World War I*. Princeton: Princeton University Press, 1988.

⁴¹ Citat a CUENOT, Alain. *Clarté 1919-1924...*, *op. cit.*, pàg. 108.

tiva de *Clarté* sobre la concepció d'una educació revolucionària no era, però, del tot clara. En realitat, a través de Barbusse, es planteja, especialment durant la seva primera etapa de vida, una visió essencialment humanista i abstracta. Des del seu punt de vista, l'escola havia de posar-se al servei de la humanitat i del progrés i havia de combatre els vells ideals de pàtria, riquesa i glòria heretats dels anys previs a la guerra. Amb aquest propòsit, com a rerefons i amb un plantejament d'autonomia respecte dels partits polítics, l'agost de 1920 s'inicià una secció universitària que s'inaugurà amb un manifest de Barbusse dirigit als estudiants. Els textos posteriors mostraren un notable interès per les noves experiències soviètiques i per algunes revistes que, com *Soviet Russia*, analitzaven tot el que hi succeïa.

Al llarg del curs 1921-1922 mostrà una preocupació notable per destacar la importància del compromís sindical dels mestres i confià a Louis Bouet, militant sindical de tendència comunista, aquesta tasca. Bouet mostrà amb claredat els múltiples punts de contacte entre *Clarté* i *L'École Emancipée*, ja que a partir de 1927 fou un dels principals impulsors d'aquesta darrera publicació. En aquests moments també s'observà amb tota evidència la presència del pensament de Georges Sorel en matèria educativa (en especial a partir del seu llibre *La science de l'éducation*) i de les propostes i les experiències soviètiques, en aquest cas a partir d'articles de Victor Serge i Anatoli Lunatcharsky entre d'altres.⁴² En aquest context, no fou gens estrany que Henri Barbusse –sense l'oposició de Marcel Fourrier, que aleshores era el director efectiu de la revista– proposés a Freinet incorporar-s'hi com a col·laborador, després de tenir una entrevista a petició del mestre de Bar-sur-Loup.

Tot i que el 29 d'abril de 1921 havia publicat un text sobre els orígens del Primer de Maig on afirmava que la classe obrera havia despertat del somni «catalònic» induït per la guerra i els anys immediatament posteriors a aquesta,⁴³ el seu primer article sobre educació i pedagogia es publicà el 15 de gener de 1923 i estigué dedicat als mestres alemanys. Evidentment, es tractava d'una nova revisió de la seva estada a l'escola d'Altona que ja hem comentat. Aquí Freinet insistí en la importància de l'escola única per a tots els infants de 6 a 10 anys i afirmà la rellevància de dos organismes escolars observats durant la seva estada, un consell de mestres –«conquête de la Révolution»– dotat de poder real dels ajuntaments, i un consell de pares, eina fonamental tant per les qüestions materials com per les pedagògiques, que «marque une tendance nouvelle dans l'Enseignement le quel n'est

⁴² CUENOT, Alain. *Clarté 1919-1924...*, op. cit., pàg. 228-235.

⁴³ FREINET, Célestin. «Les origines du 1er mai (1834-1891)», *Clarté*, 29 d'abril de 1921, pàg. 5. La referència al text apareix a ACKER, Victor. *Célestin Freinet*, op. cit., pàg. 2 i 90. Aquest autor no fa referència a aquest article en la major part de la bibliografia, segurament perquè només s'ha interessat pels textos sobre pedagogia i educació de Freinet.

plus considéré comme l'oeuvre exclusive des pédagogues, mais doit être le fruit de la collaboration des instituteurs et des parents des élèves». La seva perspectiva era clarament rupturista: «L'enseignement est sorti du cadre étroit de l'école. L'idée fera lentement son chemin et ainsi se prépare rationnellement l'école post-révolutionnaire». La conclusió del text era que, tot i que Alemanya en el seu conjunt i en l'àmbit estatal no havia continuat desenvolupant l'establiment de l'escola única, aquesta tasca s'estava portant a terme des de les províncies de l'antic Reich. Aquest procés, com demostrava el cas d'Hamburg, havia estat possible «grâce au pouvoir passager de ses Conseils d'ouvriers», els quals «avait entrepris l'affranchissement de l'individu par l'école travaillait à réaliser ce rêve essentiellement démocratique». Tot i això, aquesta experiència no era més que un primer pas que havia de desenvolupar-se, ja que els efectes reals d'aquesta renovació educativa i pedagògica només es podrien sentir a partir de les noves generacions.⁴⁴ Estretament relacionada amb aquest article, la segona aportació de Freinet a *Clarté* estigué centrada a evocar el que anomenava «moral laica». Es tractava d'un text directament vinculat a les seves reflexions sobre la guerra, ja que començava amb dures crítiques a la moral «clérical» i als dogmes nacionalistes, que havien tingut un paper fonamental durant els processos de mobilització de 1914. A la base de les seves crítiques es pot observar amb claredat la petjada del pensament de John Dewey. En aquest marc, Freinet sostenia una visió d'una moral «laica», sense cap mena de dogma, que havia d'implicar el desenvolupament integral de l'individu a través de la pràctica a l'aula i de la no-separació entre l'«éducation morale et l'éducation intellectuelle».⁴⁵ El tercer article tingué com a eix la figura de Pestalozzi. Fou una mena d'homenatge que Freinet fa al pedagog suís, a qui considera el pare de l'educació per al poble i als sectors més pobres de la societat.⁴⁶

Entre novembre i desembre de 1923 Freinet publicà dos nous textos encapçalats pel títol «Vers l'école du prolétariat». El primer d'aquests articles era bàsicament un llarg comentari sobre el congrés de la Ligue Internationale pour l'Éducation Nouvelle que havia tingut lloc a Montreux i al qual hem fet referència en l'apartat anterior. Aquí va fer evident la seva distància del projecte liderat per Ferrière perquè va considerar-lo excessivament acadèmic, «sans passion, où l'on discute à peine». La seva perspectiva, evidentment, era una altra: un nucli amb més professors i mestres que acadèmics i amb una aproximació molt menys crítica amb l'experiència bolxevic, com la de la seva Fédération de l'Enseignement. Aquest punt de vista

⁴⁴ FREINET, Célestin. «Les instituteurs allemands», *Clarté* (15 de gener de 1923).

⁴⁵ FREINET, Célestin. «La morale laïque», *Clarté* (5 de febrer de 1923).

⁴⁶ FREINET, Célestin. «Pestalozzi: éducateur du peuple», *Clarté* (1 de setembre de 1923).

sobre les propostes educatives soviètiques era compartit per *Clarté*, on era relativament habitual trobar articles de Victor Serge o d'Anatoli Lunatcharsky. No obstant això, Freinet no deixà de valorar l'aportació de la Ligue i del congrés, que li havia permès conèixer i valorar positivament experiències com les de Décroly, Cousinet, Baudouin, Cizek o Paul Geheeb.⁴⁷ En la segona de les aportacions d'aquesta sèrie tan curta, aprofundí les idees expressades en aquest primer article. Des del pensament de Pestalozzi, Montaigne i Rousseau, però també de les experiències de les comunitats escolars de Geheeb i H. Tobler a Odenwald i Wickersdorf i dels projectes de la Rússia soviètica, afirmà la necessitat de vincular els enfocaments teòrics amb les experiències pràctiques a les escoles. Aquestes experiències, en particular les més recents, li semblaven obertament «une condamnation du régime capitaliste», ja que, tot i les seves diferències, constituïen propostes d'anar cap a una escola de llibertat que posaven les bases per a «une libre communauté scolaire», una escola al servei del poble. La perspectiva obertament rupturista es concretava en l'evidència de la contradicció entre el que s'experimentava dins de les escoles i la vida de fora: «la libre communauté scolaire ne peut être une discipline, ni un mode de vie adéquats à la société bourgeoisie. Elle est la discipline de l'École du Proletariat». Per tot això, Freinet considerava fonamental fer explícit que el nou món postrevolucionari hauria de tenir també una nova escola, «Et on ne comprendrait pas que dans une société où le travail sera roi, l'École s'en tînt encore aux pratiques désuètes d'autoritarisme et de servilité. L'école nouvelle sera nécessairement l'école de la liberté».⁴⁸ Evidentment, Freinet es trobava en total sintonia amb l'evolució de *Clarté* durant el breu període en què era acollit a les seves pàgines: els seus plantejaments pedagògics es desenvolupaven en un marc de presa de consciència de la crítica radical al sistema capitalista.⁴⁹

Després d'haver fet explícites les bases del seu pensament educatiu, Freinet desenvolupà algunes de les seves preocupacions fonamentals, les quals li acabarien ocupant els anys posteriors. En aquest sentit, denuncià, com ja havia fet repetidament a *L'École Emancipée*, l'acumulació de coneixement en detriment de l'equilibri personal i social promoguda per l'escola capitalista.⁵⁰ També afirmà la importància de les pràctiques escolars en un entorn natural i des d'un model d'escola de treball

⁴⁷ FREINET, Célestin. «Vers l'école du prolétariat», *Clarté* (15 de novembre de 1923).

⁴⁸ FREINET, Célestin. «La discipline nouvelle. Quelques réalisations», *Clarté* (15 de desembre de 1923).

⁴⁹ CUENOT, Alain. *Clarté 1919-1924...*, op. cit., p. 236-245. És important destacar que aquestes pàgines dedicades a Freinet contenen nombrosos errors en les dates de publicacions dels seus textos a *Clarté*.

⁵⁰ FREINET, Célestin. «La dernière étape de l'école capitaliste», *Clarté* (1 de juny de 1924).

vinculat al model soviètic i crític amb les experiències alemanyes de Kerchensteiner, que considerava petitburgeses i reformistes.⁵¹

Les dues darreres aportacions de Freinet publicades a *Clarté* ja mostraren la seva preocupació per les possibilitats d'aplicació pràctica dels seus postulats pedagògics. En el primer cas, es tractà d'un article centrat en una dura crítica a la presència dels manuals escolars a les aules. Des del seu punt de vista, no només resulten monòtons i poc atractius, sinó que el seu principal problema era que «les manuels sont faits pour les enfants, par les adultes. Ceux-ci –lorsqu'ils ont encore quelque chose à apprendre– se gardent bien de pâlir sur de tels livres».⁵² Els manuals, doncs, reduïen tota capacitat crítica. En contra dels models dels manuals, Freinet apuntava a *Clarté* la proposta que el faria reconegut i admirat en molts cercles educatius mundials durant els anys posteriors, la impremta escolar, concebuda com una manera d'alliberar els infants dels adults.⁵³ Aquest fou el tema sobre el qual versà el seu últim article per a *Clarté*.

El rebuigi a la guerra i als discursos patriòtics a l'escola l'havia portat a començar a plantejar ja amb certa fermesa les línies d'una nova educació i una nova pedagogia concebuda en oberta ruptura amb el model que havia portat França i Europa al 1914. En aquest camí, les experiències educatives alemanyes que hem esmentat havien estat rellevants. També ho havien estat les referències que Freinet havia conegut de l'experiència bolxevic. Per això no fou estrany que el 1925, com moltíssims intel·lectuals europeus i americans, emprengué un viatge a la Unió Soviètica.

A la meitat d'aquest any, el sindicat panrús de treballadors d'ensenyament llançà una invitació dirigida a mestres i professors de l'Europa occidental per visitar la Unió Soviètica. Freinet formà part de la delegació internacional que emprengué un viatge el mes de setembre. Tot i que encara no era membre del Partit Comunista Francès,⁵⁴ aquest viatge tingué una influència notable en la seva posterior decisió de formar-ne part. Coneixem els detalls d'aquest viatge pels textos publicats per

⁵¹ FREINET, Célestin. «L'école du travail», *Clarté* (1 de juliol de 1924). Posteriorment Freinet publicà dos articles més: «Notre enquête agricole», *Clarté* (1 de setembre de 1924) i «Les compagnons de l'intelligence», *Clarté* (1 d'octubre de 1924).

⁵² FREINET, Célestin. «Les manuels scolaires», *Clarté* (1 d'abril de 1925).

⁵³ FREINET, Célestin. «Contre un enseignement livresque. L'imprimerie à l'école», *Clarté* (1 de maig de 1925). Vegeu també FREINET, Célestin. «Chacun sa pierre. L'imprimerie à l'école», *L'École Emancipée* (6 de juny de 1925). Aquests articles es veieren desenvolupats en el llibre *L'imprimerie à l'école*, publicat a Boulogne l'any següent.

⁵⁴ Les dates sobre l'entrada de Freinet no coincideixen entre els especialistes; Bruillard i Schlemminger afirmen que es produí a finals de 1926, però Victor Acker sosté que no va ser fins al 1929. BRULIARD, Luc; SCHLEMMINGER, Gérard. *Le mouvement Freinet des origines aux années quarantevingt*. París: L'Harmattan, 1996, pàg. 179; ACKER, Victor. *Célestin Freinet, op. cit.*, pàg. 12 i 91.

dos dels seus protagonistes, Maurice Wullens, que el 1927 publicà «Paris-Moscou-Tiflis» a les edicions de la revista *Les Humbles*, i el mateix Freinet, que va escriure un petit volum titulat *Un mois avec les enfants russes*, editat el mateix any a les edicions de la *Revue littéraire des primaires*.⁵⁵ Les percepcions d'ambdós són diferents: mentre que el primer es mostrà entusiasmada i sense crítiques davant les demostracions populars i les visites organitzades a centres, Freinet intentà anar més enllà de les activitats oficials —que van incloure una entrevista amb Natàlia Krupskaia, aleshores responsable d'Instrucció Pública del govern soviètic— i procurà observar i analitzar les noves propostes pedagògiques. En aquest sentit, Freinet manifestà la seva admiració per l'aplicació dels plantejaments pedagògics moderns, com els clubs, el *self-government* i el mètode de treball individualitzat. Tot i les dificultats i l'enorme diferència entre les escoles russes —«Il n'y a pas en Russie —comme on pourrait le croire— un type national d'école—, resultà impactat per l'esperit nou que observà i que intentà transmetre als seus lectors a través de descripcions dels centres visitats, una escola bressol i una escola primària, i a través també dels mètodes observats, que van incloure temes com els manuals, les estadístiques, els diagrames o «la base sociale des complexes», amb notables punts de contacte amb les propostes de Décroly.⁵⁶ No obstant això, continuà advertint, com ja havia fet, sobre el perill de l'educació com a eina d'adoctrinament i es mostrà certament eclèctic atès que va afirmar que no hi havia una única educació funcional i aplicable arreu, sinó que s'havia de pensar cada cas en funció del seu entorn i context concret. En síntesi, es mostrà profundament crític amb potencials exportacions acrítiques del model soviètic a Europa.

A diferència del Syndicat National des Instituteurs, la Fédération de l'Enseignement, a través de *L'École Émancipée*, havia impulsat la participació dels seus afiliats i per això Freinet hi publicà una sèrie de textos on plantejà les seves reflexions sobre aquesta experiència. Al llarg d'aquests textos afirmà la majoria dels plantejaments desenvolupats als seus articles anteriors. La sèrie començà amb una declaració de

⁵⁵ Sobre el text de Wullens, vegeu LAUNAY, Michel. *Actualité de la pédagogie Freinet*. Bordeaux: Presses Universitaires de Bordeaux, 1989, pàg. 53-62. Freinet també publicà una sèrie d'articles sobre aquesta experiència a *Notre Arme* entre novembre de 1925 i febrer de l'any següent.

⁵⁶ FREINET, Célestin. «Mes impressions de pédagogue en Russie soviétique. III. La vie des écoles russes», *L'École Émancipée* (22 de novembre de 1925); FREINET, Célestin. «Mes impressions de pédagogue en Russie soviétique. Une école ordinaire du 1er degré», *L'École Émancipée* (29 de novembre de 1925); FREINET, Célestin. «Mes impressions de pédagogue en Russie soviétique. Le travail et la vie à l'école russe», *L'École Émancipée* (17 de gener de 1926); FREINET, Célestin. «Mes impressions de pédagogue en Russie soviétique. Le travail et la vie à l'école russe», *L'École Émancipée* (31 de gener de 1926); FREINET, Célestin. «Mes impressions de pédagogue en Russie soviétique. Un méthode de travail: la base sociale des complexes en Russie», *L'École Émancipée* (13 de juny de 1926).

defensa del nou projecte revolucionari soviètic: «Nous avons pu nous pénétrer ainsi de la pensée profondément révolutionnaire qui a guidé nos camarades russes, et nous voyons avec eux maintenant la belle route sur laquelle ils sont disposés à marcher».⁵⁷ Al segon text, tornà a la idea que seria la revolució a l'escola la que permetria consolidar la revolució social i l'emancipació humana, i no al revés: «Nous avons vu, dans toutes les écoles russes, non seulement une organisation active de self-government, mais surtout une vie politique et sociale intense, qui puise son élan dans le renouveau de vie sociale ambiante».⁵⁸ Un altre aspecte que havia desenvolupat prèviament tornà a aparèixer de manera destacada: l'estreta relació entre el context polític i social i l'experiència escolar i educativa. En aquest sentit, Freinet plantejà que l'escola russa formava part d'una sèrie d'assajos revolucionaris que, com les escoles alemanyes, representaven el que era realment nou i revolucionari. La diferència, però, era que «le milieu ambiant révolutionnaire» era «favorable à l'éclosion et au développement de l'école de la vie et du travail». Aquest vincle entre escola i món del treball facilitava el desenvolupament de la pedagogia revolucionària. Això, naturalment, no succeïa, a les escoles occidentals, que, tot i les seves experiències renovadores, es veien limitades per un context capitalista.⁵⁹ La perspectiva de Freinet quedà, finalment, reflectida en el darrer article publicat a *L'École Emancipée* durant aquesta etapa. En el marc d'un debat que mantingué amb E. Delaunay, afirmà que a diferència dels millors pedagogs «burgesos» com Ferrière o Décroly, ell no pensava que l'escola podia «régénérer le monde», sinó que formava part d'aquells que protagonitzaven «chaque jour [...] la dure lutte de l'École contre le milieu social». Això no volia dir, però, que l'escola capitalista fos simplement una mena d'«imatge du régime», ja que encara hi havia esclatxes perquè esdevingués «l'avant-garde de la pédagogie populaire»: «Notre effort commun pour la régénération de l'Enseignement n'aura pas été inutile s'il a contribué à donner aux élèves velléités de libération et aux maîtres une idée plus précise de leur rôle social dans la société capitaliste».⁶⁰ Aquest viatge fou fonamental per a la trajectòria de Freinet i, en certa mesura, tancà una primera etapa de reflexions teòriques al voltant de les relacions entre pedagogia i política revolucionària.

⁵⁷ FREINET, Célestin. «Mes impressions de pédagogue en Russie soviétique. I», *L'École Emancipée* (1 de novembre de 1925).

⁵⁸ FREINET, Célestin. «Mes impressions de pédagogue en Russie soviétique. II», *L'École Emancipée* (8 de novembre de 1925).

⁵⁹ FREINET, Célestin. «Mes impressions de pédagogue en Russie soviétique. Le travail et la vie à l'école russe», *L'École Emancipée* (20 de desembre de 1925).

⁶⁰ FREINET, Célestin. «Notes de pédagogie nouvelle révolutionnaire», *L'École Emancipée* (27 de novembre de 1927).

4. CONCLUSIONS: LA PETJADA DE L'EXPERIÈNCIA DE LA GRAN GUERRA

«En 1920, c'était le retour de la guerre. Nous, anciens combattants, mystifiés, trompés, abusés, nous avions une revanche à prendre et peut-être nous n'avions pas conscience de cela à ce moment-là, mais je crois que beaucoup de camarades sont partis en 1920, en entrant dans leur carrière, avec cette résolution-là: il ne faut pas que cela se renouvelle, il ne faut pas que la génération à venir connaisse cette horreur que nous avons connue».⁶¹ Qui recordava així els anys de la guerra era René Daniel, mestre de Trégunc-St-Philibert (Bretanya) i primer contacte i interlocutor de Freinet en els seus projectes de correspondència interescolar. Com se sap, el juny de 1924 Freinet va comprar una petita impremta i els inicis de la seva correspondència interescolar es produïren pocs mesos després.⁶² Les seves vides, la de Freinet i la de Daniel, havien seguit trajectòries paral·leles. El segon havia estat alumne de la promoció de 1914 de l'Escola Normal de Quimper. Havia estat cridat com a mestre d'urgència per reemplaçar un col·lega que havia marxat al front i, finalment, es va incorporar a files el gener de 1916. La guerra també havia deixat marques profundes en aquest jove mestre, igual que en el cas que hem analitzat. En els anys posteriors va manifestar el rebuig a la guerra i també s'havia afiliat a la Fédération de l'Enseignement. Per tots dos la societat capitalista va ser responsable de la guerra i l'assumpció d'una perspectiva revolucionària estigué vinculada al pacifisme.⁶³

La presència del rebuig de la guerra i la defensa de la pau des d'una perspectiva revolucionària fou un element clau durant tota la trajectòria biogràfica i pedagògica de Freinet. No només fou central en els inicis del seu projecte més rellevant, la correspondència interescolar i la Coopérative de l'Enseignement Laïc, també s'observà en altres àmbits. En aquest sentit, val la pena recordar que, després d'aconseguir el suport de Stalin i Anatoli Lunacharsky, el 1929 Henri Barbusse fundà una nova revista intel·lectual, *Monde*, i una altra vegada, comptà amb la col·laboració de Freinet per fer-se càrrec de les pàgines dedicades a la pedagogia i l'educació. Formà part del projecte durant nou mesos, tot mantenint un nivell de treball vertiginós, ja que aleshores també col·laborava amb *L'École Emancipée*, *Notre Arme* i el butlletí

⁶¹ Entrevista a René Daniel citada a PEYRONIE, Henri. *Quinze pédagogues, leur influence aujourd'hui*. París: Armand Colin, 1994, pàg. 213; aquesta referència ha estat localitzada a PANICACCI, Jean-Louis. *Célestin Freinet ou la révolution par l'école*, op. cit., pàg. 103-104.

⁶² FREINET, Élise. *Nacimiento de una pedagogía popular...*, op. cit., pàg. 42-43.

⁶³ Sobre els inicis del moviment freinetià i les seves expressions en els àmbits català i espanyol, vegeu, entre una àmplia bibliografia disponible, COSTA RICO, Anton. *D'abord les enfants. Freinet y la educación en España (1926-1975)*. Santiago de Compostela: Universidad de Santiago de Compostela, 2010, pàg. 85-114, i sobretot HERNÁNDEZ HUERTA, José Luis. *Freinet en España (1926-1939). Escuela popular, historia y pedagogía*. Valladolid: Castilla Ediciones, 2012.

Internationale de l'Enseignement. El lligam amb els cercles pacifistes també quedà il·lustrat uns anys després quan Romain Rolland –juntament amb Duthil, Wallon, Claparède, Dubois i Férrière, entre d'altres– assumí amb decisió la defensa de Freinet davant dels atacs de Charles Maurras i Action Française el 1932-1933 arran de les experiències educatives que s'estaven duent a terme a l'escola de St. Paul.⁶⁴

La petjada de l'experiència russa el portà a mantenir una enorme atenció sobre tots els processos que es desenvoluparen en matèria educativa a la Unió Soviètica. Com a resultat d'això, el 1932 fundà la revista *Pedagogie Soviétique*, on s'analitzaren els elements fonamentals i les influències pedagògiques de l'experiència bolxevic a Europa i la resta del món.⁶⁵ La perspectiva revolucionària es mantingué davant d'alguns processos fonamentals per a la història del segle passat, com l'arribada de Hitler al poder a Alemanya, la Guerra Civil Espanyola i la Segona Guerra Mundial. En tots aquests casos, Freinet assumí una perspectiva obertament antifeixista en nom de la defensa d'una educació alliberadora. Per aquesta raó va ser empresonat i portat a un camp de concentració del sud de França, entre altres coses. Tot i la seva militància, mantingué una evident autonomia en matèria educativa i criticà molts plantejaments oficials. Als anys quaranta i cinquanta aquesta independència el portà a rebre crítiques duríssimes de revistes comunistes com *La Nouvelle Critique* o *L'École et la Nation*.⁶⁶

En el context dels inicis de la Guerra Freda, Freinet eixamplà la seva perspectiva pacifista tant des d'un punt de vista de militància contra el creixement de l'armament nuclear com des d'una perspectiva teòrica i pedagògica. En aquest marc, la seva tasca educativa s'orientà en aquest sentit. Ho expressà al Congrés de Nancy de la Coopérative de l'Enseignement Laïc de 1950: «Toute notre œuvre est une œuvre de paix. Nous sommes, de par notre fonction, par notre vie même, les artisans-nés de la paix... les ennemis-nés de toutes les forces de guerre».⁶⁷ Una de les seves darreres reivindicacions polítiques tingué com a eix el rebuig a la guerra de Vietnam i el compromís amb els ideals de llibertat, igualtat i fraternitat.

La presència del rebuig a la guerra i el pacifisme es mantingueren al llarg de tota la vida de Célestin Freinet. En tot aquest procés la projecció d'un plantejament internacionalista i revolucionari directament heretat dels camps de batalla de la Gran Guerra fou un peça clau en la configuració del seu pensament polític i pedagògic.

⁶⁴ GONZÁLEZ MONTEAGUDO, José. *La pedagogía de Célestin Freinet*, op. cit., pàg. 33-34.

⁶⁵ ACKER, Victor. *Célestin Freinet*, op. cit., pàg. 92.

⁶⁶ *Ibidem*, pàg. 12.

⁶⁷ Citat a PANICACCI, Jean-Louis. *Célestin Freinet ou la révolution par l'école*, op. cit., pàg. 113.